

ТАБИАТНИ МУХОFAZA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Jizzax akademik litseyi huquqshunoslik fani o‘qituvchisi

Sa’dullayev Ozod Fayzullayevich

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston Respublikasida atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik ekspertiza va yashil iqtisodiyotning huquqiy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik xavfsizlikni ta’minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanish yo‘nalishidagi chora-tadbirlar ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ekologik ongni oshirish va strategik ekologik baholashning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: atrof-muhit, ekologik ekspertiza, yashil iqtisodiyot, ekologik xavfsizlik, strategik baholash.

Tabiatni muhofaza qilishga oid barcha qonunlarning ildizi va umumiy tamoyil manbai O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o‘z aksini topgan. Konstitutsiyaning tegishli moddalari atrof-muhitni muhofaza qilishni davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilaydi. Yer, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi xalq mulki ekani, ularning davlat muhofazasida bo‘lishi, fuqarolarning tabiat boyliklariga ehtiyotkor munosabatda bo‘lishi majburiyligi, mulkdan foydalanishda ekologik xavfsizlik prinsipining ustuvorligi kabi konstitutsiyaviy normalar ekologik siyosatning mazmunini aniqlovchi yadro vazifasini bajaradi. Bu normalar barcha ekologik qonunlar uchun strategik yo‘nalish va umumiy metodologiyani belgilaydi. Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasining 49-moddasi ekologik huquqlarni himoya qilishning konstitutsiyaviy asosini belgilab, fuqarolarning qulay atrof-muhitda yashash va ekologik axborotdan erkin foydalanish huquqini kafolatlaydi. Ushbu norma davlatning

ekologik siyosatidagi oshkoralik, ekologik monitoring va jamoatchilik ishtirokini kuchaytiruvchi muhim huquqiy mexanizmdir. Moddada shaharsozlik faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlash bo'yicha davlat majburiyati alohida qayd etilgan. Bu qurilish va infratuzilma loyihalarining ekologik xavfsizlik nuqtai nazaridan ochiq muhokama qilinishini, shaharsozlik hujjatlarining jamoatchilik tomonidan baholanishini taqozo etadi. Natijada ekologik ekspertiza jarayonlarining shaffofligi oshadi va muhitga salbiy ta'sir ehtimoli kamayadi. Barqaror rivojlanish prinsipi asosida davlatning ekologiyani tiklash, muhofaza qilish va ekologik muvozanatni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlari moddaning asosiy mazmunini tashkil etadi. Bu norma ekologik xavfsizlikni iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismi sifatida belgilaydi. Umuman, 49-modda ekologik huquqlarni mustahkamlab, davlatning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi mas'uliyatini tizimli, aniq va barqaror yuridik asosga ega qiluvchi asosiy konstitutsiyaviy norma sifatida e'tirof etiladi.

2024-yil 18-oktabrda Qonunchilik Palatasida qabul qilingan “Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida”gi qonun — O'zbekiston ekologik boshqaruvini jiddiy modernizatsiya qiluvchi muhim huquqiy hujjatdir. 2025-yilda qabul qilingan ushbu Qonun O'zbekistonda ekologik boshqaruvning yangi huquqiy modelini yaratadi. Avvalgi normativlardan farqli ravishda unda ekologik ekspertiza (EE), atrof-muhitga ta'sirni baholash (AMTB) va strategik ekologik baholash (SEB) bir butun tizim sifatida ko'riladi. Bu yondashuv ekologik xavfsizlikni ta'minlashda bosqichma-bosqich profilaktika tamoyilini joriy qiladi: ya'ni zarar yetgandan keyin choralar ko'rish emas, balki salbiy oqibatlar yuzaga kelishidan avval ularni aniqlash va cheklash. 4- va 5-moddalarda EE, AMTB va SEBning maqsadlari va tamoyillari aniq belgilangan. Ularda “jamoatchilik ishtiroki”, “axborot oshkoraligi”, “kutilayotgan ekologik xavflilik prezumpsiyasi” kabi prinsiplar ekologik qarorlarni qabul qilishda fuqarolik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bu esa xalqaro talablarga mos, ochiq va shaffof ekologik siyosatning shakllanishiga imkon yaratadi. 6-modda Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining markazlashtirilgan

vakolatlarini belgilaydi. Muhimi, vazirlikka ekologik ekspertiza xulosalariga rioya qilinmagan holatlarda moliyalashtirishni to'xtatish bo'yicha banklarga taqdimnoma yuborish vakolati berilgan. Bu norma ekologik talablarni buzgan korxonalar faoliyatiga nisbatan real nazorat mexanizmini kuchaytiradi.

15–16-moddalar davlat ekologik ekspertizasi jarayonining tartib, muddat, va sifat talablarini aniq belgilab beradi. 15-modda ekspertiza jarayonini byurokratik cho'zilishlardan himoya qilib, uni 25 ish kunidan oshirmaslik, murakkab obyektlarda esa 3 oygacha uzaytirish imkonini beradi. Bu ekologik baholashning tez va tartibli olib borilishiga xizmat qiladi. 16-modda esa ekspertizaning asosiy mazmunini belgilaydi: taqdim etilgan materiallar qonunchilikka muvofiqligi, ekologik va ijtimoiy oqibatlar haqidagi ma'lumotlarning ishonchliligi, taklif etilayotgan texnologiyalar va moddalar ta'sirining ilmiy asoslanganligi sinchiklab tekshiriladi. Shu bilan birga, loyihaning ekologik xavf darajasi baholanadi va xavfsizlik tadbirlarining yetarliligi aniqlanadi. Ushbu moddalarning umumiy maqsadi – har qanday xo'jalik faoliyati amalga oshirilishidan oldin uning tabiatga ta'siri aniq, shaffof va ilmiy asosda baholanishi, atrof-muhitga zarar yetkazilishining oldi olingan holda barqaror rivojlanishga erishishdir.

O'zbekiston Respublikasi Qonuni № LRU-1036 (24.02.2025) "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida" mamlakatimizda ekologik ekspertiza tizimini tartibga soluvchi eng muhim huquqiy hujjat hisoblanadi. Ushbu qonun orqali atrof-muhitga ta'sirni baholash jarayonlari, strategik ekologik baholash tartiblari va ekologik xavflilik darajasi aniqlanadi. Qonunda davlat ekologik ekspertizasining o'tkazilish muddati, ekspertning mustaqilligi, buyurtmachi va jamoatchilikning faol ishtiroki kabi prinsiplarga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, qonun tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va xo'jalik faoliyatini ekologik talablarga muvofiq amalga oshirishni kafolatlaydi, ya'ni har qanday loyihalar ekologik xavflilikni kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilish talablariga javob berishi shartligini belgilaydi. Bu esa mamlakatda ekologik

barqarorlikni ta'minlash, tabiiy resurslarni saqlash va kelajak avlod uchun sog'lom muhit yaratish bo'yicha muhim huquqiy kafolat vazifasini bajaradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-184 (15.05.2025) — “2030-yilgacha bo'lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash” orqali ekologik ongni shakllantirish va fuqarolarning atrof-muhitga nisbatan javobgarligini oshirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar belgilangan. Konsepsiya aholi orasida ekologik madaniyatni rivojlantirish, barqaror yashil iqtisodiyotga o'tish va atrof-muhitni muhofaza qilishning amaliy mexanizmlarini yaratishga qaratilgan. Shu bilan birga, mazkur qaror orqali ekologik ta'lim, jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirish, shahar va qishloq hududlarida yashil hududlarni kengaytirish, chiqindilarni qayta ishlash va resurslarni tejash bo'yicha kompleks tadbirlar belgilangan.

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining Qarori 597 (19.09.2025) “G'ildirakli transport vositalarining atrof-muhit toifalariga mosligini baholash tizimini takomillashtirish choralari” transport sektorida ekologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu hujjat transport vositalarining zararli emissiyalarini nazorat qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish, ekologik toifalarga moslikni baholash tizimini shakllantirish hamda ifloslantiruvchi moddalar chiqindilarini kamaytirish mexanizmlarini tartibga soladi. Qaror orqali avtomobil va boshqa transport vositalarining atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish va ekologik talablar bilan muvofiqligini nazorat qilish tizimi kuchaytiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat Dasturi (DP-16, 30.01.2025) “O'zbekiston — 2030' strategiyasi: Ekologik himoya va yashil iqtisod” orqali mamlakatda yashil iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasi ilgari suriladi. Dastur tabiiy resurslardan samarali foydalanish, atrof-muhitni tiklash va muhofaza qilish, ekologik standartlarni joriy etish, shuningdek yashil texnologiyalar va barqaror ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni belgilaydi. Shu bilan birga, dastur ekologik monitoring tizimini rivojlantirish, ekologik xavflilikni baholash va atrof-muhitga zararli ta'sirlarni oldini olish, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasida

ekologik hamkorlikni kuchaytirishni nazarda tutadi. Bu yondashuvlar mamlakatni ekologik barqarorlikni ta'minlash va yashil iqtisodga o'tishda kompleks strategik mexanizm yaratishga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasida atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida tizimli yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ekologik ekspertiza, ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash jarayonlari samarali tartibga solingan, bu esa xo'jalik faoliyatining atrof-muhitga zarar keltirmasligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ekologik ongni oshirish, barqaror yashil iqtisodiyotga o'tish va ekologik xavfsizlikni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatda yashil iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasi doirasida tabiiy resurslardan samarali foydalanish, atrof-muhitni tiklash va muhofaza qilish, shuningdek, barqaror ishlab chiqarish va yashil texnologiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan tizimli ishlar olib borilmoqda. Ushbu yondashuvlar ekologik barqarorlikni ta'minlash, inson va tabiat muvozanatini saqlash hamda kelajak avlod uchun sog'lom va xavfsiz atrof-muhit yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni № LRU-1036 (24.02.2025) — “Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida”.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-184 (15.05.2025) — “2030-yilgacha bo'lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash”.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori 597 (19.09.2025) — “G'ildirakli transport vositalarining atrof-muhit toifalariga mosligini baholash tizimini takomillashtirish choralari”.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Dasturi (DP-16, 30.01.2025) — “O'zbekiston — 2030' strategiyasi: Ekologik himoya va yashil iqtisod” yo'nalishi bo'yicha dastur.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (oxirgi qabul qilingan varianti, 2023).